

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

У статті аналізується проблема формування комунікативної компетентності майбутніх пілотів цивільної авіації, визначаються концептуальні підходи її вирішення, обґрунтовуються педагогічні умови формування такої компетентності під час навчання у вищому навчальному закладі.

In article the problem of formation of communicative competence of the future pilots of civil aircraft is analyzed, conceptual approaches of its decision are determined, pedagogical conditions of formation of such competence are proved during training in a higher educational institution.

Вступ

Проблема професійної компетентності пілотів є частиною комплексної проблеми безпеки польотів, пов'язаної з людським чинником. Про це прямо або побічно наголошується в таких важливих керівних документах як Повітряний Кодекс України, Концепції розвитку цивільної авіації України та Державній комплексній програмі розвитку авіаційного транспорту України на період до 2010 року.

З вини пілотів в останній час відбувається до 90% авіакатастроф, основною причиною яких фахівці називають недостатній рівень практичних навичок та вмінь, професійного мислення льотчиків. Гостро постає питання про професійну надійність льотного складу в екстремальній ситуації і про удосконалення компонентів професійної компетентності пілотів як складової частини їх надійності.

Постановка проблеми

Соціально-економічна ситуація, що склалась, якісно по-новому ставить питання підготовки льотних кадрів цивільної авіації України, вимагає наукового переосмислення проблеми формування комунікативної компетентності пілота – командира екіпажу сучасного багатомісного літака як важливої складової професійної компетентності, актуалізує пошук оптимальних форм цього процесу в період навчання у вищому навчальному закладі.

Про актуалізацію проблеми спілкування на контингенті пілотів свідчать:

- необхідність ефективної взаємодії при виконанні польотних завдань та підтримці належного рівня психологічної готовності;
- конфлікти та непорозуміння між командирами та підлеглими;
- неефективна взаємодія в екіпажі під час екстремальної ситуації;
- недостатність психолого-педагогічних знань про структуру та зміст компетентності коман-

- дира екіпажу у службово-діловому спілкуванні;
- важливість виявлення знань, умінь, навичок та особистих якостей, необхідних командирів екіпажу для компетентного службово-ділового спілкування в екстремальних умовах та повсякденній діяльності;
- потреба у науковій розробці інструментарію для розвитку компетентності молодих пілотів у службово-діловому спілкуванні.

Мета публікації

Метою статті виступає аналіз педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх пілотів, визначенні їх змісту в світлі системного та особистісно орієнтованого підходу до професійної підготовки фахівців.

Аналіз дослідження

Аналіз наукових джерел та спеціальної літератури показав, що мають певні дослідження з проблем підготовки льотчиків. Це такі проблеми: психологічна та психофізіологічна підготовка льотчиків військової авіації (Д.Гандер, П.Корчемний, М.Рудний та ін.); дослідження у галузі професійного відбору льотчиків та інших фахівців (Т.Джамгаров, Є.Мілерян, К.Платонов та ін.); формування психологічної готовності до діяльності (О.Генов, М.Дяченко, Л.Кандилович та ін.); педагогічні основи професійної підготовки пілотів (П.Картамішев, Р.Макаров та ін.).

В останні роки в Україні проведено декілька досліджень з проблем професійної підготовки пілотів цивільної авіації (В.Асріян, І.Глухих, Л.Зеленська, Є.Кміта). Однак, по-перше, досліджень стосовно формування комунікативної компетентності майбутніх пілотів нами знайдено обмаль, по-друге, вони мають певні вади асистемного характеру.

Вихідним положенням нашого дослідження є застосування системного та особистісного підходів, синергетичного принципу до пошуку знань про феномени, що вивчаються, та про їх вза-

ємовплив і взаємозумовленість.

Системний підхід у філософській літературі розглядається як один із фундаментальних напрямів наукового дослідження (М.Авер'янов, В.Афанасьєв, І.Блауберг та ін.).

Р.Макаров формує поняття «системний підхід» як «наукову методологію, в основі якої лежать принципи діалектики, які дозволяють розглядати, досліджувати, конструювати та моделювати педагогічні процеси й явища у вигляді систем» [4].

При визначенні головної мети експериментальної технології формування комунікативної компетентності майбутніх пілотів, що створена нами, було враховано те, що концептуальним положенням особистісно-орієнтованої освіти є забезпечення розвитку особистості фахівця, формування у неї спрямованості на самореалізацію – досягнення професійної майстерності й особистісної самоактуалізації спочатку у навчальній, а згодом у професійній діяльності.

Основою нашої технології є такі положення:

1) розроблення системи вивчення, впровадження, аналізу і корегування педагогічного впливу квазіпрофесійних завдань на розвиток професійної компетентності майбутніх пілотів взагалі та їхньої комунікативної компетентності зокрема;

2) формування творчої особистості майбутнього фахівця і створення умов для його особистісної та професійної самоактуалізації в навчальній і професійній діяльності;

3) формування внутрішньої мотивації у курсантів до майбутньої льотної діяльності, створення системи особистісних і професійних якостей та ЗНУ, основних видів компетентностей;

4) формування культури цілеспрямованої самостійної роботи майбутніх пілотів та розвитку їх творчих ЗНУ у процесі моделювання професійної діяльності;

5) через систему професійних ЗНУ у процесі навчальної діяльності сприяти особистісному, інтелектуальному та професійному розвитку курсантів як професіоналів і творчих особистостей.

Стрижнем експериментальної технології виступили виокремлені нами педагогічні умови формування комунікативної компетентності пілотів.

Реалізація першої педагогічної умови – впровадження переваг особистісно орієнтованого та проблемного навчання – сприяла формуванню такого стилю взаємодії учасників навчальної діяльності, коли втрачається формальність і функціоналізм й набуваються риси міжособистісного, міжсуб'єктного спілкування; сприяла розвитку рефлексивної позиції майбутнього пілота, що, у свою чергу, впливало на критичний аналіз і

конструктивне вдосконалення курсантами власної компетентності.

Концептуальні основи щодо особистісно орієнтованого навчання, які визначають цільові, змістовні та процесуальні характеристики професійної підготовки пілотів, розкриті в дослідженнях багатьох вчених (К.Абульханова-Славська, О.Асмолов, Г.Балл, І.Бех, В.Давидов, В.Моляко, Н.Ничкало, А.Петровський, В.Рибалка, В.Татенко, І.С. Якиманська та ін.).

Зупинимось на тих із них, які є концептуальними для професійної підготовки майбутніх пілотів. О.Бондарєвська одними із визначальних рис особистісно орієнтованого навчання обґрунтовано вважає допомогу і підтримку [3, с. 15]. Ключове завдання педагога, вважає І.Бех, це – допомога учневі як суб'єкту педагогічного процесу в усвідомленні «...себе як особистості...» [2, с. 331], Г.О. Балл – «...приділення головної уваги ціннісно-мотиваційному стрижневі особистості, котрий визначає її спрямованість, зокрема, професійну» [1, с. 221].

На думку В.В. Сурикова, у цьому сенсі – це достатньо «делікатна» педагогічна теорія, вона впливає на внутрішню організацію суб'єктів навчального процесу і на побудову предметно-змістовної області навчання [5, с. 41].

При реалізації цієї умови значне місце відводилося спецкурсу «Основи формування комунікативної компетентності пілотів». Спецкурс складався з двох частин. Перша частина – лекційна, була спрямована на оволодіння курсантами системою знань щодо теоретичних засад професійної компетентності пілота і шляхів її формування. Друга частина – практична, була спрямована як на закріплення і поглиблення теоретичних знань, так і на безпосереднє формування у курсантів практичних умінь і навичок комунікативної компетентності; значна кількість годин відводилася на самостійну роботу курсантів. Для систематизації і поглиблення набутих курсантами теоретичних знань нами були розроблені і впроваджені в навчально-виховний процес завдання творчого характеру.

З-поміж дидактичних засобів було виокремлено такі: постійне залучення курсантів до самостійної пошукової, індивідуальної, групової і колективної пізнавальної діяльності, включення до навчального процесу проблемних ситуацій, використання самостійних робіт творчого характеру, інтерактивні та кооперативні форми роботи. На практичних заняттях використовувалися: рольові і ділові ігри, розв'язання проблемних квазіпрофесійних завдань, психолого-педагогічні тренінги.

З метою реалізації другої педагогічної умови – застосування модульно-рейтингової системи навчання у ВНЗ – проводилося структурування навчального матеріалу за модульним принципом. Це давало можливість диференціювати умови навчання майбутніх пілотів згідно з їхнім початковим рівнем, а також залежно від особистісно-психологічних особливостей, що сприяло активізації пізнавальної та самостійної діяльності курсантів.

Для забезпечення зворотного зв'язку в процесі коригування знань, умінь і навичок проводився етап контролю, заснований на рейтинговій оцінці. Він складався з індивідуальних та колективних завдань, багаторівневих тестів і заохочень.

Третя педагогічна умова – використання нових інформаційних технологій навчання на заняттях з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки – реалізовувалася через залучення комп'ютерного навчання і комп'ютерної системи навчання «Компетентність» в процесі підготовки спеціалістів. Це сприяло формуванню інформаційної культури курсантів, їхнього творчого потенціалу, комунікативних умінь, пізнавальної активності: курсанти не пасивно сприймали інформацію, а активно взаємодіяли з ПЕОМ як джерелом інформації.

На прикінцевому етапі експериментального дослідження було проведено підсумкові зрізи з метою з'ясування ефективності розробленої моделі процесу формування комунікативної компе-

тентності майбутніх пілотів.

Четверта педагогічна умова - інтеграція льотного навчання з суміжними науками, які вивчають людину, що проявилась у гармонійному поєднанні в спецкурсі матеріалів спеціальних дисциплін та сучасних психолого-педагогічних технологій формування комунікативної компетентності майбутніх пілотів.

Реалізації цих умов безпосередньо сприяють інтерактивні, імітаційні, ділові та рольові ігри, аналіз конкретних ситуацій тощо. Ці методи сприяють творчому використанню наступного принципу – принципу динамізму, що є вкрай важливим для професійної діяльності пілотів. Дотримання правил цього принципу забезпечує максимальне напруження внутрішніх сил курсантів, дає їм можливість побачити свої дії в динаміці, дозволяє накопичувати особистий досвід дій в екстремальних умовах та інших невизначених ситуаціях.

Основні педагогічні умови формування комунікативної компетентності у майбутніх пілотів та засоби їх реалізації представлені на рис. 1.

Концептуальна основа нашої технології та її цілі, завдання і принципи визначають методи, прийоми, методики, технології та організаційні форми професійної підготовки майбутніх пілотів. Вона включає активні методи і організаційні форми навчання, використання яких забезпечує його ефективність. Ці методи класифікуються як імітаційні (ділові, рольові ігри) і неімітаційні

Рис. 1. Основні педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх пілотів цивільної авіації

(різноманітні прийоми і способи активізації традиційних методів і видів навчальних занять) методи.

В основі активних методів і організаційних форм навчання лежить проблемний метод, що базується на постановці проблеми та її розв'язанні, усуненні протиріч, а також вирішенні проблемних питань, ситуаційних завдань і моделюванні різних ситуацій проблемного характеру, що є у діяльності пілотів. Ситуаційні завдання мають містити в собі як інформативний, так і проблемний блоки.

Проблемний блок включає:

- на 1- ому етапі (постановка мети, завдань, опис ситуаційних завдань, пред'явлення курсантам зразків виконання типових завдань, первинний аналіз ними умов завдання, складання повідомлень стосовно до їхнього змісту по зразках);

- на 2- ому етапі курсанти формують навички й уміння роботи, вивчають алгоритми діяльності в нестандартних ситуаціях професійної діяльності;

- на 3- ому етапі викладач пропонував курсантам змоделювати ситуацію професійної діяльності на основі певних навчальних завдань так, щоб вони цілком зрозуміли її зміст, вели пошук способів діяльності, пов'язаних з проблемними ситуаціями в найбільш стислі терміни без перекручування їхнього змісту;

- на 4- ому етапі – здійснюється оцінювання викладачем творчого використання слухачами імітаційного моделювання у процесі розв'язання та відпрацювання професійних завдань на заняттях, під час впровадження моделювання у практичну діяльність у процесі тренажерної підготовки. Визначені такі вимоги до обґрунтування навчальних завдань при формуванні комунікативної компетентності у майбутніх пілотів:

- вони мають повністю охоплювати зміст професійної діяльності пілотів;

- бути узагальненими, що дозволяє формувати загальні підходи до розв'язання професійних завдань;

- теоретичний навчальний матеріал має враховувати зміст типових професійних завдань;

- забезпечувати вибір адекватних методів, методик, технологій, прийомів, засобів та організаційних форм навчальної діяльності курсантів;

- забезпечувати формування самостійності курсантів при організації навчальної діяльності.

Визначені за цими вимогами навчальні завдання стають основою змістовної складової у моделюванні професійної діяльності пілотів у процесі професійної підготовки курсантів у ДЛІАУ.

Висновки

1. Соціально-економічна ситуація, що склалась, вимагає наукового переосмислення проблеми формування комунікативної компетентності пілота – командира екіпажа сучасного багатомісного літака як важливої складової професійної компетентності.

2. Ефективними умовами формування комунікативної компетентності майбутніх пілотів є впровадження у НВП ВНЗ переваг особистісно орієнтованого та проблемного навчання, впровадження модульно-рейтингової системи навчання, використання новітніх інформаційних технологій навчання на заняттях з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, інтеграція льотного навчання з суміжними науками, які вивчають людину.

3. Реалізації цих умов безпосередньо сприяють інтерактивні, імітаційні, ділові та рольові ігри, аналіз конкретних ситуацій тощо. Ці методи сприяють творчому використанню принципу динамізму, що є вкрай важливим для професійної діяльності пілотів.

Подальшого поглибленого дослідження вимагають такі проблеми підготовки курсантів, як оптимізація міжпредметних зв'язків та виявлення кореляційних зв'язків між окремими заходами навчально-виховного процесу і комунікативною компетентністю курсантів.

Література

1. *Бондаревская Е. В.* Гуманистическая парадигма личностно-ориентированого обучения / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11 – 17.

2. *Бех І. Д.* Особистісно-орієнтований підхід у вихованні / І. Д. Бех // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Українсько-польський щорічник / [ред. Т. Левовицький та ін.]. – Ченстохова-Київ, 2000. – С. 331 – 350.

3. *Балл Г. О.* Духовність професіонала і педагогічне сприяння її становленню: орієнтири психологічного аналізу / Г. О. Балл // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Українсько-польський щорічник / [ред. Т. Левовицький та ін.]. – Ченстохова-Київ, 2000. – С. 217 – 232.

4. *Макаров Р. Н.* Основы формирования профессиональной надежности летного состава гражданской авиации: [учеб. пособ.] / Р. Н. Макаров. – М. : Воздушный транспорт, 1990. – 383 с.

5. *Сериков В. В.* Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М. : Логос, 1999. – 272 с.